

TARİF b. MÂLİK

(طريف بن مالك)

Ebû Zür'a Tarîf b. Mâlik
el-Bergavâfi el-Meâfirî en-Nehâî
(ö. 124/742 [?])**İspanya'da karaya çıkan
ilk müslüman kuvvetlerin
kumandanı.**

Berberî Bergavâta kabilesine mensuptur. Kahtânîler'den Benî Meâfir'e veya Benî Neha' kabilesine de nisbet edilir (İbn Hazm, s. 418). Velîd b. Abdülmelik dönemi Kuzey Afrika Valisi Mûsâ b. Nusayr'ın âzâtlısı olan Tarîf'in Mağrib bölgesindeki bazı fetihlerde asker olarak gösterdiği başarı efendisinin dikkatini çekti. Berberîler arasında Mûsâ'ya en yakın olan iki kişiden biri Târik b. Ziyâd, diğeri Tarîf b. Mâlik'tir. Endülüs'ün fethi için şartların oluştuğu kanaatine varan ve Halife Velîd b. Abdülmelik'ten izin alan Mûsâ b. Nusayr, 91 yılı Ramazan ayında (Temmuz 710) Endülüs'ü fethi projesi için Tarîf b. Mâlik'i 400 piyade ve 100 süvariden meydana gelen keşif birliğinin başında Endülüs'e gönderdi. Asker sayısı hakkında 400 veya 1000 rakamları da verilir. Birliğin amacı İspanya coğrafyasının özellikleri, halkın genel durumu, savaş usulleri, askerlerin ve halkın sayısı hakkında bilgi edinmekti. Birliğin tamamına yakını Berberî asıllı idi. Kumandanların genellikle Araplar'dan seçildiği Emevîler döneminde Tarîf'in kumandanlığa getirilmesi önemlidir. Tarîf b. Mâlik, Sebte (Ceuta) kontu olan ve müslümanlara fetih konusunda yardım vaadinde bulunan Julianos'a ait dört gemiyle İspanya'nın güney kıyılarındaki bir

adaya sefer düzenledi. Geçiş sırasında başka gemilerin kullanıldığı da öne sürülmüştür. Tarîf, Güney İspanya'daki Paloma'ya ulaştı; daha sonra burası Cezîretü Tarîf (Tarîfe) diye adlandırılmıştır. Tarîf, Julianos'un rehberliğiyle Güney İspanya sahillerine akınlar yaptı ve el-Cezîretülhadrâ'yı (Algeciras) fethetti. Bol miktarda esir ve ganimetle yine ramazan ayında Kuzey Afrika'ya döndü. Mûsâ b. Nusayr'a İspanya'nın genel durumu, zenginlikleri ve seferin sonuçları hakkında bilgi verdi. Tarîf b. Mâlik'in bu seferi Endülüs'ün daha erken tarihlerde fethedilmesini sağladı. İbn İzârî ve ondan nakilde bulunan bazı çağdaş araştırmacılara göre Tarîf'in ismi, 117 (735) yılında Mağrib-i Aksâ bölgesinde propagandaya başlayan Meysere el-Medgarî kumandasındaki Hâricî-Berberî isyanında bir defa daha ortaya çıktı. Berberî isyanlarında önemli rol oynayan Tarîf, Meysere'nin Berberîler arasında yürüttüğü Hâricî propagandasının Bergavâta kabilesinde yayılmasını sağladı. Emevîler'in sonuna kadar devam eden bu isyan sırasında Rabat şehrine sığınan Tarîf buradaki Berberîler'in lideri oldu ve bu konumunu ölüncüye kadar korudu. Tarîf b. Mâlik'in 124 (742) yılında vefat ettiği ve yerine oğlu Sâlih'in geçtiği kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahbar mecmû'a, s. 16-17; İbn Hazm, Cemhere, s. 418; İbn İzârî, el-Beyânü'l-muğrib, II, 5-6; Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, XXIV, 45; Makkarî, Nefhu'l-tib, I, 229-230, 253-254; R. Dozy, Spanish Islam (ed. J. R. Wills), London 1883, s. 230; W. M. Watt - P. Cachia, A History of Islamic Spain, New York 1967, s. 8; Anwar G. Chejne, Muslim Spain, Minneapolis 1974, s. 7; Hâlid es-Sûfî, Târîhu'l-'Arab fi'l-Endelüs: el-Feth ve 'asrû'l-vülât, Bingazi 1980, s. 83-84; Hüseyin Münis, Fecrû'l-Endelüs, Cidde 1985, s. 80, 85-86; S. M. İmâmüd-

din, Endülüs Siyasi Tarihi (trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 29; Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih, Ankara 1994, s. 16; İsmail Hakkı Atçeken, Endülüs'ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr, Ankara 2002, s. 55-58; Mahmûd Şit Hattâb, "Tarîf b. Mâlik: Fâtihu Cezîreti Tarîf ve Cezîreti'l-İhadrâ", MMîr., XL/2 (1989), s. 66-85; E. Lévi-Provençal, "al-Andalus", EI² (İng.), I, 493.

İSMAİL HAKKI ATÇEKEN

et-TA'RİFÂT

(التعريفات)

Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin

(ö. 816/1413)

**İslâmî ilimlere dair
terimler sözlüğü.**

Müellifin belirttiğine göre İslâmî ilimler alanında kendi devrine kadar yazılmış belli başlı eserlerden derleme yoluyla meydana getirilen bu sözlük talebelere kolaylık sağlamak amacıyla yazılmış ve alfabetik düzenlenmiştir. Eserde tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı, felsefe, mantık, matematik, astronomi, tıp gibi ilimlerde kullanılan önemli terimlere yer verilmiştir. Terimlerin sözlük anlamlarından sonra farklı ilimlerdeki tarifleri yapılmış, bazılarının sözlük mânalarına işaret edilmeden doğrudan tanımlarına geçilmiştir. Son derece veciz, yalın ve ince tanımların bulunduğu eserde tasavvuf ve felsefe gibi alanlarda bir kısım terimlerin tarifleri muğlak kalmıştır. Tanımlarda dil bilimlerinde Sibeveyhi, Ali b. Hamza el-Kisâî, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ; fıkıhta Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Şâfiî; tasavvufta başta Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmak üzere Ebû Tâlib el-Mekî ve Abdülkerîm el-Kuşeyrî gibi âlimlerin eserlerinden faydalanılmıştır. Alfabetik dizimde bazı karışıklıkların görüldüğü sözlükte bazan bir terimin çeşitli ilim dallarında hangi anlamda kullanıldığı belirtilmiş, bazan da sadece bir ilim dalındaki anlamı verilmiştir. Her ne kadar Cürçânî'den önce Fârâbî'nin İhşâ'ü'l-'ulûm'u, İbn Sînâ'nın Akşâmü'l-'ulûm'u, Hârizmî'nin Mefâtihu'l-'ulûm'u, Fahreddin er-Râzî'nin Hadâ'îku'l-envâr'ı, Fergânî'nin Letâ'ifü'l-'ilâm'ı gibi, ilimlerin tanıtımı yanında kısmen terimlere de yer verilen ansiklopedik eserler yazılmışsa da et-Ta'rifât değişik ilim dallarıyla ilgili terimleri alfabetik sırayla bir araya getiren ilk eser olma özelliğine sahiptir. 1500 civarında terim bulunduğu, günümüze kadar önemli bir ihtiyacı karşılayan eser daha sonra Tehânevî'nin Keşşâfû İştîlâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm'u, Ebû'l-Bekâ'nın el-Külliyât'ı ve Rıza Tev-

et-Ta'rifât'ın
ilk ve son sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Yazma Başışlar,
nr. 1249)

et-TA'RİFÂT

fik'in *Mufassal Kâmûs-ı Felsefe*'sinin de önemli bir kaynağı olmuştur.

et-Ta'rifât'ın Türkiye kütüphanelerinde mevcut 160'tan fazla yazma nüshasından başka (eski tarihli olanlarının bazıları için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3203, Şehid Ali Paşa, nr. 2607; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Arapça, nr. 4170; Burdur İl Halk Ktp., nr. 442) dünyanın belli başlı kütüphanelerinde birçok yazması bulunmaktadır. İlk defa Arapça metni ve Fransızca tercümesiyle birlikte Silvestre de Sacy tarafından yayımlanan eser (Paris 1818) daha sonra çeşitli yerlerde neşredilmiştir (İstanbul 1253; nşr. Gustav Leberecht Flügel; İbnü'l-Arabî'nin *el-İşlâhâtü's-şûfiyye*siyle birlikte Leipzig 1261/1845; Kahire 1283; Saint Petersburg 1897). Bunların ardından tashihli ve tashihsiz birçok baskısı ile neşri gerçekleştirilmiştir (tashih: M. el-Gamrâvî, Kahire 1321; tashih: Ahmed Sa'd Ali, Kahire 1357; nşr. İbrâhim el-Ebyârî, Kahire 1403; nşr. Abdurrahman Umeyre, Beyrut 1987; nşr. M. Abdülhakîm el-Kâdî, Kahire 1411/1991; nşr. M. Abdülmün'im el-Hifnî, Kahire 1991). Eseri Umrân Alizâde (Tebriz 1360 hş.), Hasan Seyyid Arab ve Sîmâ Nurbahş Farsça'ya (Tahran 1377 hş.), Maurice Gloton Fransızca'ya (Beyrouth 2006) ve Arif Erkan Türkçe'ye (*Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü Kitâbü't-Ta'rifât*, İstanbul 1993) çevirmiştir. Kapalı görülen bazı terimler Türkçe tercümede dipnotta açıklanmış, bazı eksiklikler tamamlanmıştır. *et-Ta'rifât*'a Muhammed Abdürraûf el-Münâvî *et-Tevkîf 'alâ mühimmâtî't-te'arîf* adıyla bir zeyil yazmıştır (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut 1410/1990). Ayrıca yazarı meçhul *Mütemmimâtü Ta'rifât* adlı bir eser mevcuttur (İstanbul 1275). *et-Ta'rifât* üzerine Kemalpaşazâde'nin ta'lîk ve hâşiyelerinin bulunduğu kaydedilir. Tâlib Fâikîzâde Fehmi takma adıyla Abdurrahman Fehmi *et-Ta'rifât*'ı bazı ilâvelerle Türkçe'ye çevirmiş ve baş tarafından bazı kısımlarını *Mecmûa-i Ebuzziya*'nın değişik sayılarında yayımlamıştır (İstanbul 1314-1315). Eserin "el-Hacarâtü'l-pamsü'l-ilâhiyye" ve "el-İnsânü'l-kâmil" maddelerini İsmâil Hakkı Bursevî *Risâletü'l-hazarât* adıyla şerhetmiş (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 189, vr. 13^a-16^b), ayrıca *Maârif* dergisinde A. Şâkir ve Nüzhet imzalarıyla yirmi sekiz sayı devam eden "Ta'rifât-ı Seyyid" tercümesi yayımlanmıştır (1891-1896). Riyad'daki Dârü Tavîk adlı yayınevi *Muhtasarü Kitâbi't-Ta'rifât* adıyla sözlüğün bir ihtisarını hazırlatıp neşretmiştir (Riyad 1415/1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, İstanbul 1253, s. 2; a.e. (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1403, s. 19, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 15-17; a.mlf., *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü* (trc. Arif Erkan), İstanbul 1993, tercüme edenin önsözü, s. 5-6; *Keşfü'z-zunûn*, I, 422, 633; Brockelmann, *GAL*, II, 137; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 455; Muhammed ez-Zühaylî, *Merci'u'l-ülümü'l-İslâmiyye*, Dimaşk, ts. (Dârü'l-ma'riife), s. 45; Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerîf Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, İstanbul 1984, s. 183-190; P. Lourie, "Ta'rifât-ı Seyyid Şerîf Cürçânî" (trc. A. Rûhbahşân), *Ma'arîf*, LVI/2, Tahran 1381, s. 110-128; Abdülilâh Nebhân, "el-Cürçânî, 'Alî", *el-Mevsû'atü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2003, VII, 549.

SADRETTİN GÜMÜŞ

TARİH

(التاريخ)

Toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı.

Sâmî dillerinden Akkadca'da, Sâbiî dilinde, Habeşçe'de ve İbrânicede "kamer, şehir (ay), zaman" veya "ayı görmek" anlamlarındaki **yareah / yerah** kelimesinden Arapça'ya **erreha / veraha** şeklinde geçen fiilden türeyen **târîh (te'rih)** "aya göre vakit tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tesbit etmek" gibi çok geniş mânalara gelmektedir. Sâmî kavimlerinin takvimleri hep aya göre düzenlenmiştir. Hz. Ömer'in hicretî takvim başlangıcı saymasıyla birlikte (16/637) Hicaz Arapçası'na giren tarih, Avâne b. Hakem'in (ö. 147/764 [?]) eserine *Kitâbü't-Târîh* adını vermesinden itibaren yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde yer almayan tarih kelimesi, Yemen'de Kahtânî Arapları'nca İslâm öncesi dönemde kullanılan bazı tabletlerde tesbit edilmiş, Kuzey Arapçası'na Hz. Peygamber döneminden sonra buradan girmiş (Rosenthal, s. 22-23), Farsça ve Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir. Bugün Arapça'da te'rih "tarih yazıcılığı" anlamında kullanılmaktadır. Batı dillerindeki karşılığı Yunanca **istoriadan** türetilen **historia, histoire, history**dir. Câhiliye devrinde Araplar'ın "eyyâmü'l-Arab" diye adlandırılan tarihleriyle ilgili rivayetlerin ensâb ve şiiirden ayrıldığı, şiiirlerle birlikte ezberlenerek nakledilen bu haberlerin bazılarının kabile divanlarında yazılı şekilde muhafaza edildiği ve altmış kada-

rının İslâmî döneme kadar ulaştığı, bazı ensâb âlimlerinin Câhiliye dönemi Arap kabilelerinin ensâb ve tarihini yazarken bu divanlara başvurduğu bilinmektedir. Destan yönü ağır basan ve ahbârü'l-Arab da denilen bu bilgiler yanında Araplar'ın ticarî münasebette buldukları Doğu Roma (Bizans), Mısır, İran ve Habeşistan yanında Kuzey ve Güney Arabistan'daki emirlikler, Medine, Hayber çevresindeki yahudilerle yarımadanın çeşitli yerlerinde yaşayan hıristiyanların menkıbevi tarihlerine dair bilgilere vâkıf oldukları anlaşılmaktadır. Câhiliye Arapları'ndaki bu menkıbevi tarih anlayışı, İslâmî dönemde Kur'an-ı Kerim'in tesiriyle gerçek anlamda tarihî vasfı ön plana geçmek suretiyle nitelik değiştirmiş ve yeni bir tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır. Ancak bu devirde de ahbâr teriminin kullanılmasına devam edilmiştir (bk. AHBÂR).

Kur'an-ı Kerim kâinatın ve insanın yaratılışına, geçmişe, yaşanılan zamana ve geleceğe (âhiret) dikkat çekmek, peygamberlerle insan hayatının çeşitli yönlerine yer vermek, eski kavimlerin davranışlarının iyilerinden örnek, kötülerinden ibret alınmasını tavsiye etmek, peygamberlerin birbirinin ardı sıra gönderilmesini vurgulayıp risâletin tek olduğunu bildiren evrensel bir anlayış getirmek suretiyle müslümanların tarihe duydukları ilgiyi beslemiştir. Kur'an'a göre tarih insanoğlunun ve âlemin tarihidir, çünkü Allah âlemlerin rabbidir. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir; ona düşen vazife sünnetullahı uygun bir cemiyet ve medeniyet oluşturmak suretiyle yeryüzünü imar etmek ve kendini tanımaktır. Muhammed İkbâl, Kur'an'a göre insan bilgisinin üç kaynağından birinin beşer tarihi olduğunu söyler (diğerleri bâtinî müşahede ve tecrübe ile tabiat âlemidir). Ona göre Kur'an'ın en esaslı beyanlarından biri, fertlerin ve milletlerin kötü amelilerinin karşılığını bu dünyada göreceğine işaret etmesidir. Bu hükmü pekiştirmek amacıyla Kur'an-ı Kerim'in sürekli tarihten misaller getirdiğini ve insanları beşer türünün mâzide ve haldeki hayat tecrübeleri üzerinde düşünmeye davet ettiğini belirtir (*İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, s. 144-146, 157). Tarihî malzemenin insanı terbiye etmek ve ona sünnetullahı öğretmek maksadıyla kullanıldığı Kur'an'da tarih karşılığında "Allah'ın günleri" (İbrâhîm 14/5; el-Câsiye 45/14) "kasas", "nebe" ve çoğulu "enbâ", "haber" ve "ahbâr", tarihî olay için "hadîs" kelimeleri kullanılmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "kşş", "nb'e", "hdş", "hbr" md.leri). Kur-